

UTAJÄRVI

UTAJÄRVI-VAALA OSAYLEISKAAVA

KULTTUURIHISTORIALLISTI ARVOKKAAT KOHTEET
Inventointi

2012- 2013

Johdanto

Kulttuurihistoriallisten kohteiden kartoitus tehtiin aiempien inventointien perusteella sekä maastokäynneillä kesällä 2012 ja 2013. Kohteet havainnoitiin pääasiassa ulkopuolelta. Omistajia haastateltiin, jos he olivat paikalla.

Alueen historiaa koskevat alkutekstit on saatu mm. museoviranomaisen lausunnoista.

Inventointia täydennettiin elokuussa 2016 kun Pohjois-Pohjanmaan liiton maakuntakaavoitusta varten tekemä rakennusinventointi valmistui.

Mikko Korhonen   päivitetty 24.8.2016   Riitta Yrjänheikki

SWECO Ympäristö Oy

Lähteet: Museoviraston inventointi 2013,
Utajärven asutushistoria, Pentti Virrankoski

Valokuvat Mikko Korhonen 2012 ja 2013

Esihistoria

Mesoliittisella kivikaudella (8800-5000 eKr.) Oulujokilaakso on ollut meren rantaa ja asutus on hakeutunut erityisesti jokien suistoalueille. Ahmaskoskelle ja Utakoskelle oli muodostunut pidempiaikaisia suistoalueita koskien paikoille ja se näkyy esihistoriallisten kohteiden keskittymisenä näille alueille. Esihistorialliset asuinpaikat sijaitsivat lähes aina veden äärellä ja siten maastosta löytyvät kivikautiset kohteet kertovat samalla alueen vesistöhistoriasta.

Kaava-alueen vanhinta asutusta edustaa kivikautinen asuinpaikka Ahmaskoskella (Ahmaskoski itä 2), joka on 104 metriä merenpinnan yläpuolella. Selvityksen mukaan Ahmaskosken asuinpaikka ajoittuisi noin 7000 eKr. Muut vanhalla meren rannalla sijaitsevat kohteet ovat tätä 500-1000 vuotta nuorempia. Utajärven rannalla olevat kivikautiset asuinpaikat ja aikoinaan Oulujoen välittömällä rannalla sijainneet asuinpaikat voivat olla nuoremaltakin kivikaudelta.

Suunnittelualueella tehdyn inventoinnin perusteella alueella ei ole viitteitä esihistorian nuoremmista jaksoista, pronssikaudesta (n.1500 – 500 eKr.) tai rautakaudesta (n. 500 eKr. – 1300 jkr.). Alueella runsaina esiintyvät pyyntikuopat voivat olla miltä esihistorian jaksolta tahansa, osittain jopa historialliselta ajalta. Laajimmat pyyntikuopparyhmät ovat Oulujoen itärannalla Kettulankankaalla, Seikansuonojalla ja Ahmaskoskella. Kettulankankaalla pyyntikuoppia on yli 30. Osa pyyntikuopista on voinut hävitä joen rakennustöissä ja niitä on saattanut olla alueella jopa yli sata.

Historiallinen aika

Suunnittelualueella on kaksi historiallisen ajan kylää, Utajärvi ja Niska, josta suurin osa on sittemmin siirretty aluksi Säräisniemen ja sitten Vaalan kuntaan. Ensimmäiset tiedot Utajärven asutuksesta ovat 1500-luvun puolenvälin tienoilta. Utajärven kylän vanhimpia taloja ovat Siira ja Hiltula, joista jälkimmäinen sijaitsee yleiskaava-alueella. Talot on perustettu ennen karjalaisten alueelle tekemiä hävitysretkiä vuosien 1585-1587 ”pitkän vihan” aikana. Mahdollisesti muitakin taloja oli nykyisellä kaava-alueella, mutta niitä on vaikea varmuudella yhdistää myöhempisiin kylän taloihin, koska niiden nimet ovat muuttuneet.

Pitkän vihan jälkeisenä aikana (v.1595 Täyssinän rauha) asutus pääsi uudestaan alkuun. Utajärvellä Siiran ja Hiltulan talot asutettiin uudelleen ja 1600-luvulla veroluetteloihin ilmestyy uusia taloja. Suunnittelualueella tällainen 1600-luvulla, ennen Suurta Pohjan sota (1700-1721) ja sen aikaista venäläismiehitystä Isoavihaa (1713-1721) asutettuja talossa ovat Utajärven kylässä Putaalan talo, Niskankylässä länsirannalla Pellikka (nyk. Miettula), Sipola, Tervo (nyk. Kotti), Poikola (nyk. Poikala) ja Pyykkö, itärannalla puolestaan Korhola (nyk. Kangas-Korhola), Poutiainen, Kemilä ja Kokko (nyk. Kurttila). Sota 1600-luvun alkupuolella (30-vuotinen sota), vuosisadan lopun vaikeat katovuodet ja 1700-luvun alun sotavuodet verottivat asutusta vakavasti, mutta asutus nousi voimakkaaseen kehitykseen sodan ja miehityksen jälkeen. Näitä 1700-luvulla perustettuja taloja on molemmissa kylissä jo runsaasti.

Tervan poltto nousi merkittäväksi maaseudun talonpoikien sivuelinkeinoksi 1700-luvun alkukymmenillä. Tärkeimmäksi tervan tuotantoalueeksi Pohjanmaa nousi Kaakkois-Suomen jouduttua Venäjän valtaan ja erityisesti sitten kun hinnat lähtivät nousuun 1770-luvun korkeasuhdanteen aikana. Todennäköisesti suuri osa seudun tervahautoista on siten peräisin 1700-luvun lopulta 1800-luvun lopulle ulottuvalta aikakaudelta. Utajärven vuosien 1776, 1832 ja 1852 isojakokartoille on usein merkitty tervahautoja.

Utajärven kirkonkylän tienoota vuoden 1852 kartalla, Hiltula on eteläisempi a:lla merkityistä taloista. Lähde: Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, F19i:26/1-54 Utajärvi; N:o 1-30, storskifteskarta med delningsinstrument och rösebeskrivning över kronans Likosuo mossa och ägobyte med Sangijärvi by (1852-1859), kartoittaja E.E. Cajanus).

Ruotsi hävisi vuosien 1808-1809 sodan ja Suomi liitettiin osaksi Venäjää. Uuden vallan aikana Utajärven asutuksen kasvu oli maltillista, mutta lisääntyi kuitenkin vajaasta 2000 yli 4000 asukkaaseen. Venäjän käymät sodat eivät koetelleet enää maakuntaa samalla tavalla kuin esimerkiksi 1700-luvulla. Britit polttivat tosin Krimin sodan aikana Oulussa tervaruukkeja ja valmistumassa olevia laivoja, mutta aikaisempien vainovuosien kaltaisia asutuksen häviämisiä ei enää tapahtunut. Mielenkiintoisia piirteitä alueen historiassa on kahden rautaruukin perustaminen pitäjään 1830- ja 1850-luvuilla. Ruukit menestyivät kuitenkin kohtuullisen huonosti. Toinen oli huonosti pidetty ja suunniteltu ja toinen hankalien kulkuyhteyksien päässä.

Kunnassa pitkään legendana elänyt keisarintie, jonka kautta keisari Aleksanteri I:n kerrottiin matkustaneen Oulujärveltä rannikolle, on todellisuudessa kuninkaantie. Sitä

käytti nimittäin Ruotsin Kuningas Kustaa II Aadolf palatessaan Liivimaan sotaretkeltä takaisin Tukholman valtiopäiville 1600-luvulla. Nimi Keisarintie kuitenkin jäi elämään jälkipolville vaikka Aleksteri I käytti 1809 muuta reittiä. Tienlinjaus on nykyisin maastossa havaittavissa muutamissa paikoissa.

1900-luku

Sisällissota ei varsinaisesti koskettanut Utajärveä, taistelut punaisten ja valkoisten välillä käytiin Oulussa. Itsenäisenajan alku oli hidasta kasvua ja asukaskulu pysyi pitkään paikoillaan kunnes rautatien rakentamisen 1920-luvulla jälkeen nousuun.

Seuraava nousukausi koettiin sodan jälkeen, kun sodassa luovutetuilta alueilta evakuoituja asutettiin kuntaan. Jälleenrakennuskausi lisäsi tilojen määrää, mutta rakennuskanta uusiutui myös vanhoilla tiloilla.

Oulujoen voimalaitosrakentaminen muutti ehkä merkittävimmin kunnan maisemaa erityisesti välillä Utanen-Pälli ja uutta rakennuskantaa syntyi erityisesti voimalaitosten yhteyteen.

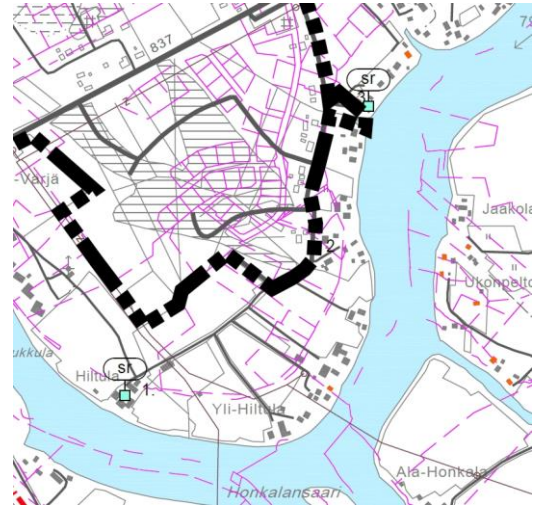
Rakennus (10:127): **Hiltula**

inv. numerointi: 1

aikaisemmat luettelot: tarkastusinventointi 1990-93, PPRKY 2015

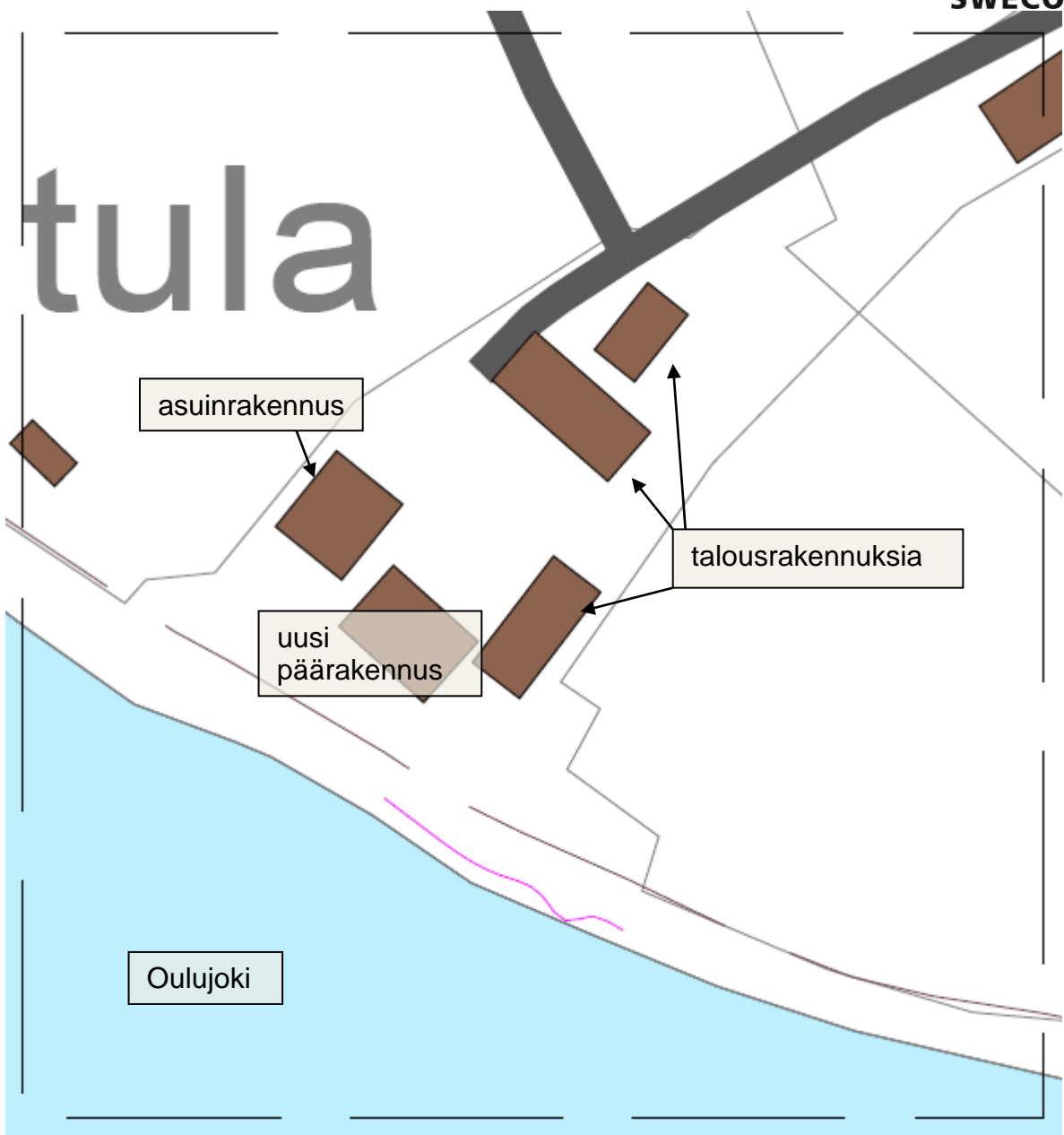
Kuvaus: maakunnallisesti arvokas

Rekisterinumeroltaan Utajärven vanhimpia tiloja. Pihan rakennuskanta ilmeisesti 1800-luvun lopulta. Rakennukset ovat ikään nähden kohtuullisessa kunnossa vaikka hirret ovat ajan ja sään rasittamia. Pihapiirissä on varsinaisen asuinrakennuksen lisäksi useampi talousrakennus. Asuinkäytössä.

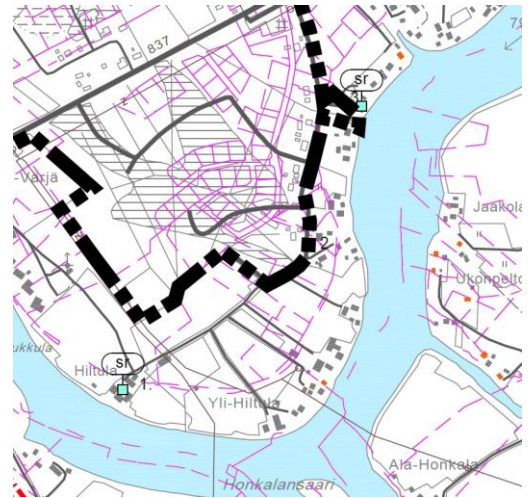
kuvat:

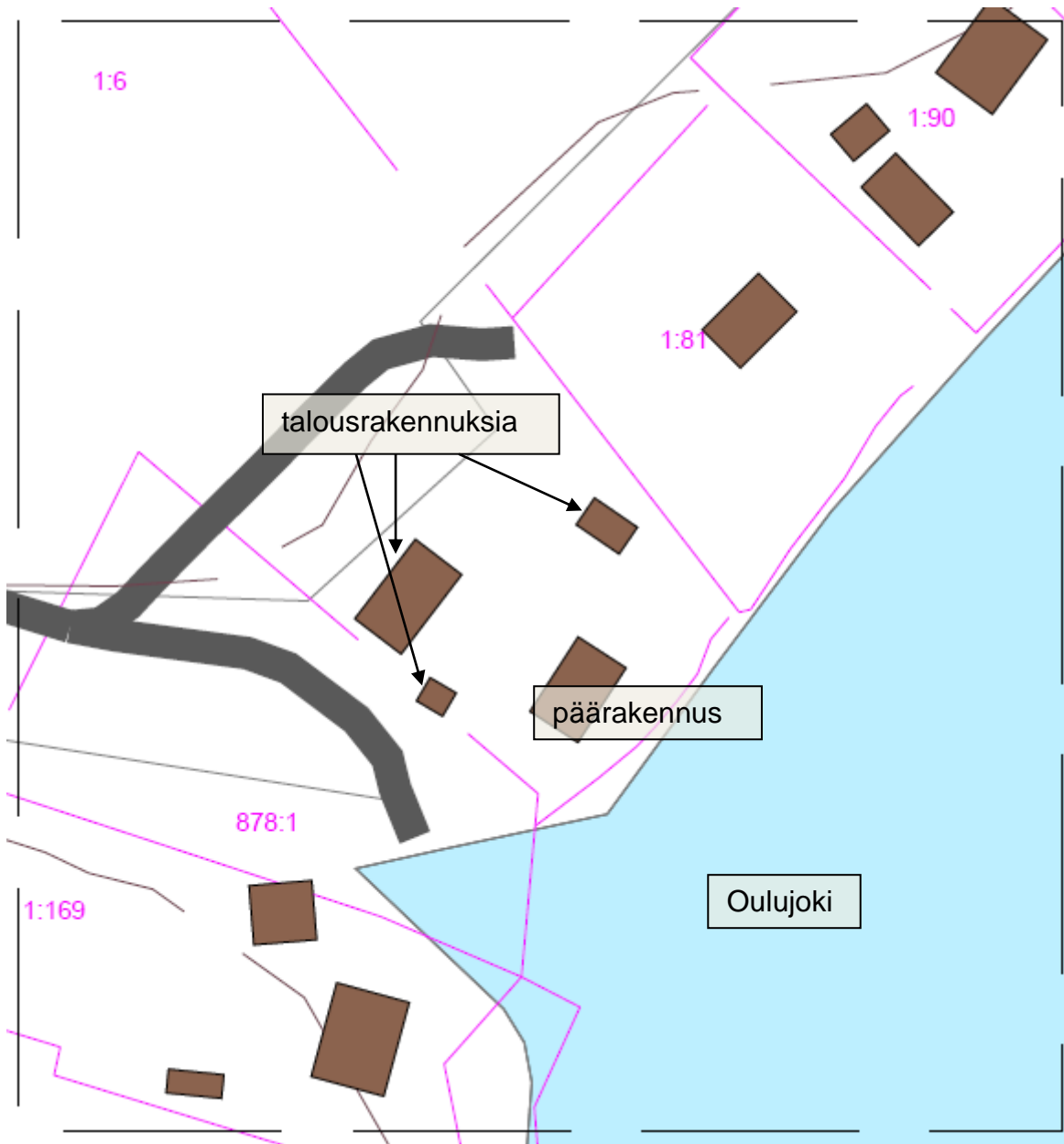

Rakennus (1:6):**Kumpula**
 inv. numerointi: 3
 aikaisemmat luettelot: ei
 Kuvaus: ei suojeleuarvoa

Kohtuullisessa kunnossa oleva rakennus, joka ei ole aktiivisessa käytössä. Tarkkaa ikää ei ole tiedossa. Todennäköisesti 1900-luvun alkupuolelta.

Rakennus (30-1): **Utasen voimalaitos asuntoalueineen**

inv. numerointi: 8

aikaisemmat luettelot: [RKY-2009](#), [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: **valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö**

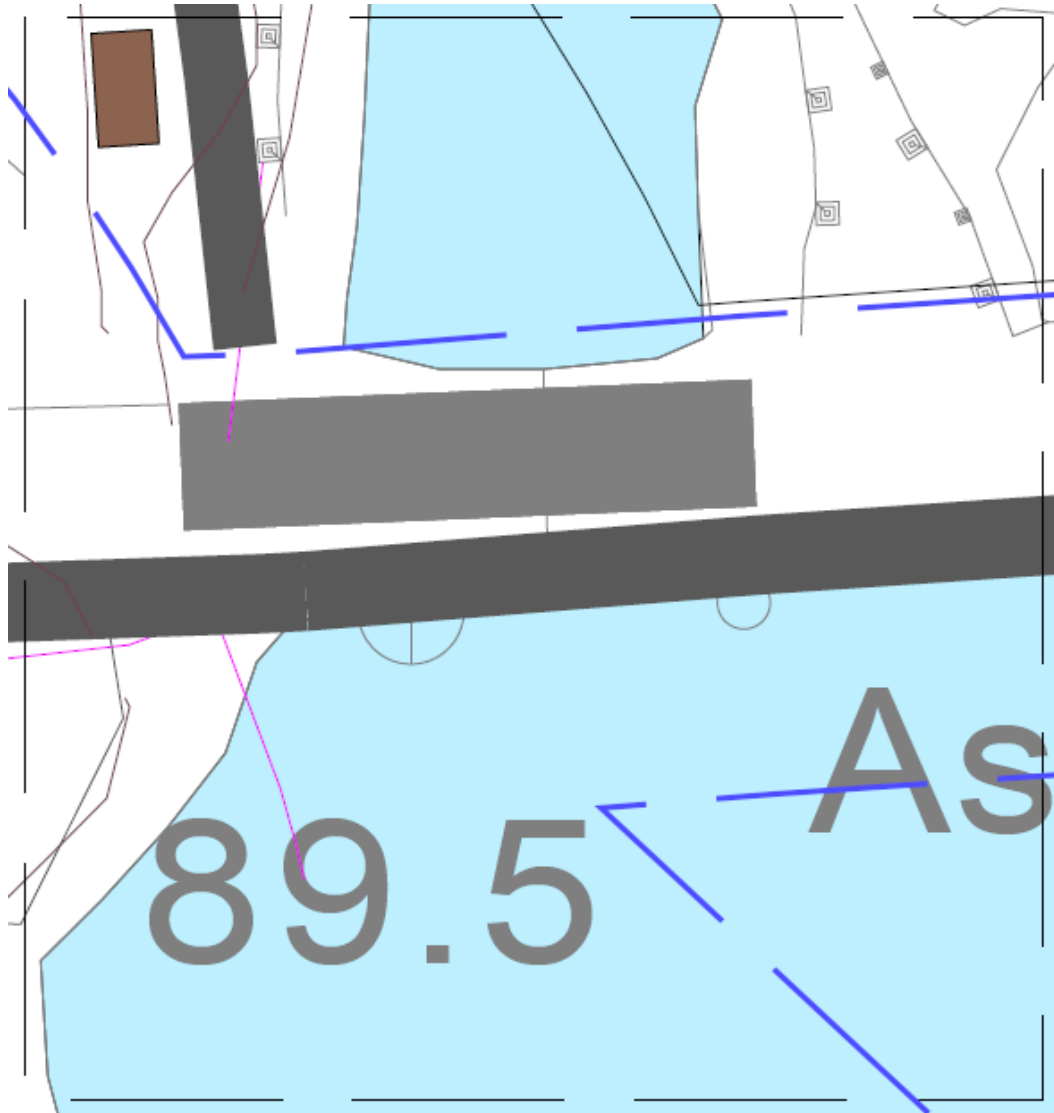

Utasen voimalaitoksen on suunnitellut arkkitehti Aarne Ervi. Voimalaitos valmistui vuonna 1956. Kohteeseen liittyy myös asuinalue voimalaitoksen kaakkoispuolella.

Valtakunnallisesti arvokas Utasen voimalaitos asuntoalueineen on merkittävä jälleenrakennuskauden rakennushanke. Voimalaitokset kuuluvat suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteosten valikoimaan, perustuen arkkitehti Aarne Ervin toimiston suunnitelmiin.

kuvat:

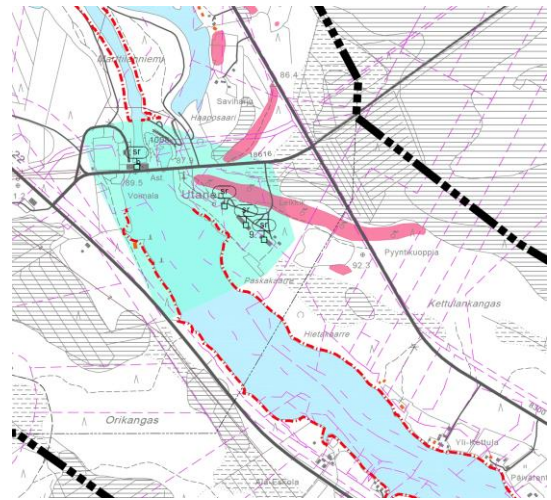
Rakennus: **Utasen voimalaitoksen ent. asuinrakennukset (Utasenranta)**

inv. numerointi: 9

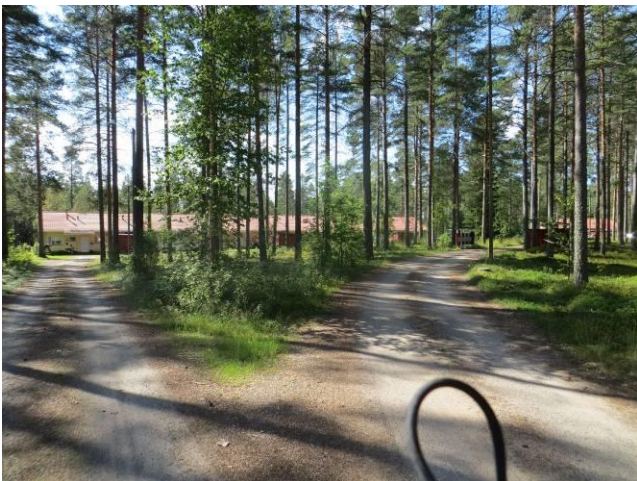
aikaisemmat luettelot: [RKY 2009](#), [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: **valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö**

Utasen voimalaitoksen asuinalue.
Suunnitelmija Aarne Ervi 1950-luku.
Hyväkuntoisia ja edelleen asuinkäytössä.

kuvat:

asuinrakennuksia

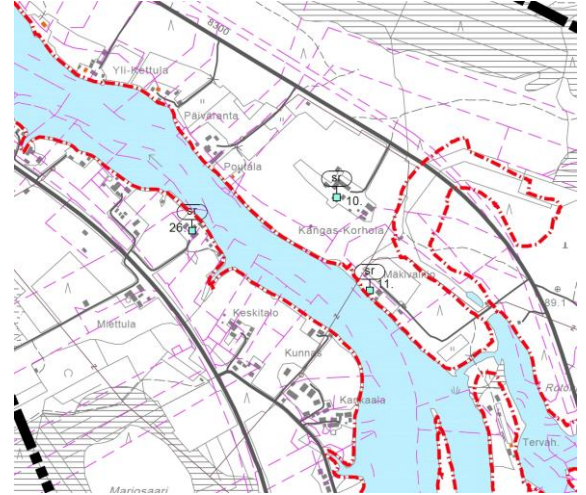
Rakennus (9-11): **Kangas-Korhola**

inv. numerointi: 10

aikaisemmat luettelot: Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (P-P seutukaavaliitto 1993), [PPRKY 2015](#)

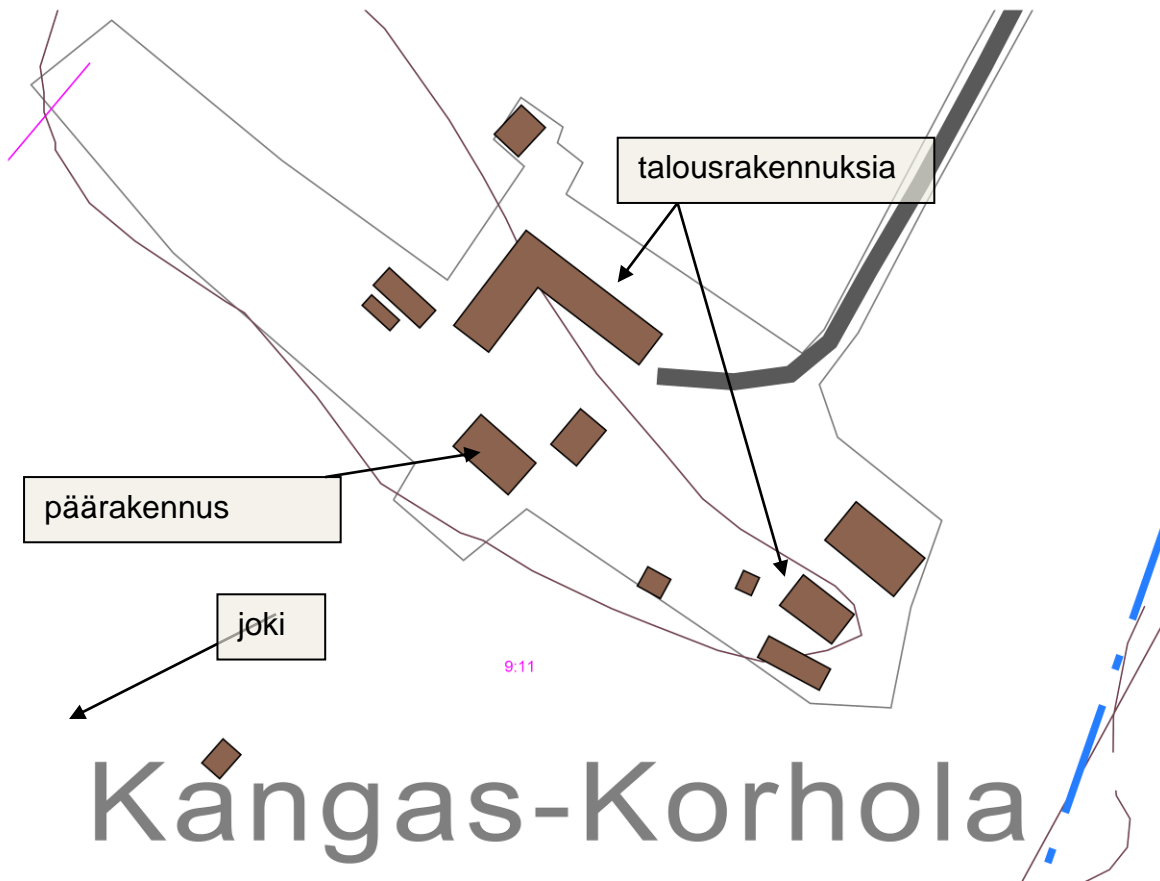
Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas rakennushistoriallinen perustein](#)

Komea hyvin säilynyt (säilytetty) vanha asuinrakennus ja pihapiiri. Rakennukset pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta (päärakennus) Rakennuspaikkana ollut jo 1500-luvulla. Pihapiirissä useita vanhoja talousrakennuksia.

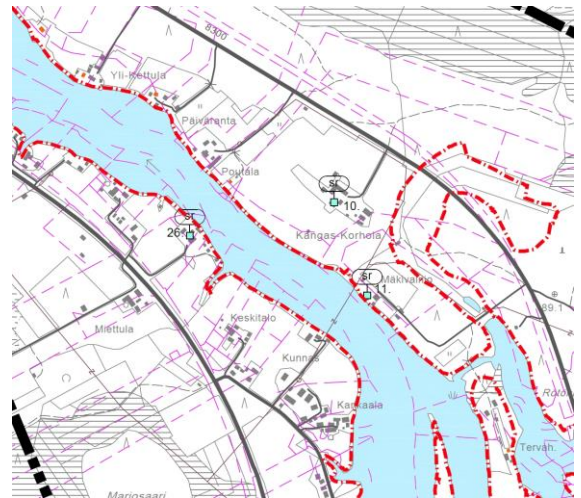
kuvat:

Rakennus (9-9): **Mäkivainio**
 inv. numerointi: 11
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeleuarvoja](#)

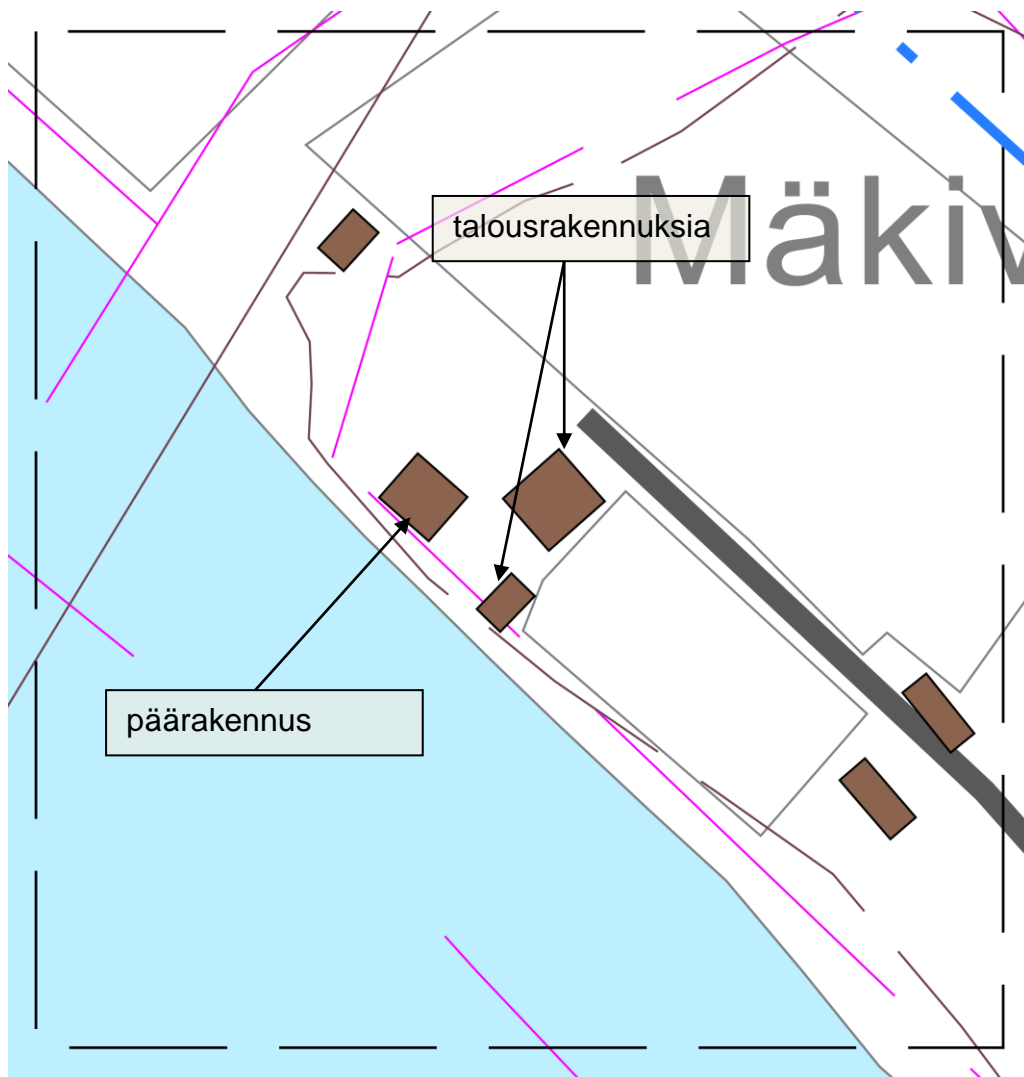
Hyväkuntoinen rakennus 1900-luvun alkupuolelta aivan joen rannalla.

kuvat:

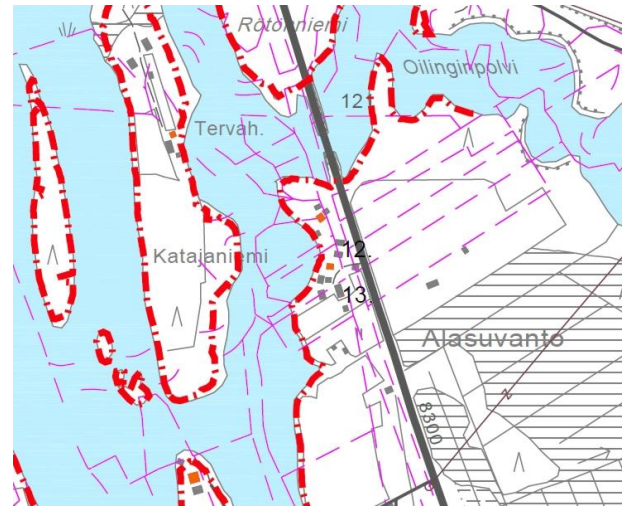

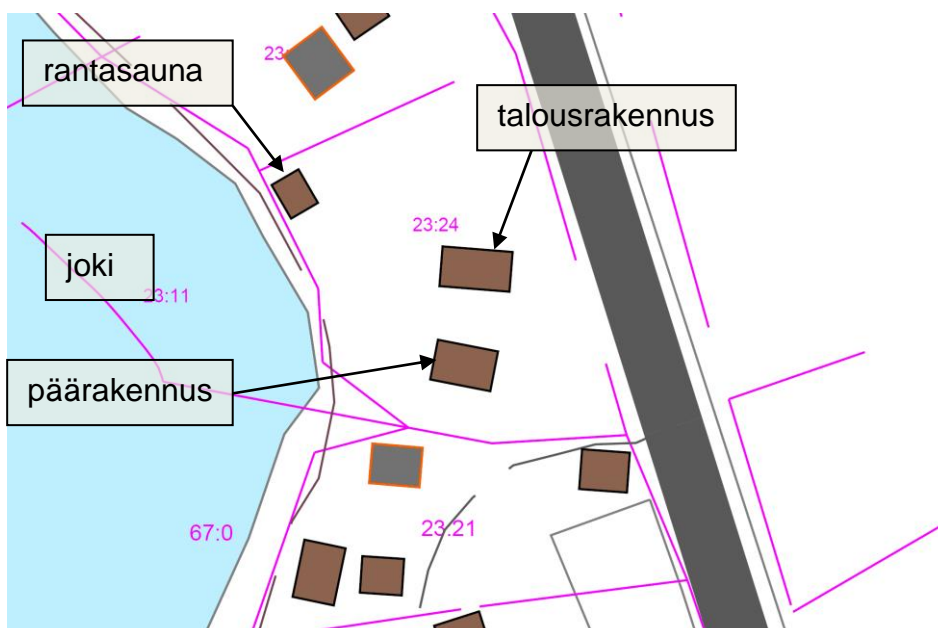

Rakennus (23-24): **Rantatörmälä**
 inv. numerointi: 12
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeluarvoja](#)

Hyväkuntoinen rakennus alkupuolelta. Kuisti lisätty. Pihapiirissä vanhoja talousrakennuksia.

kuvat:

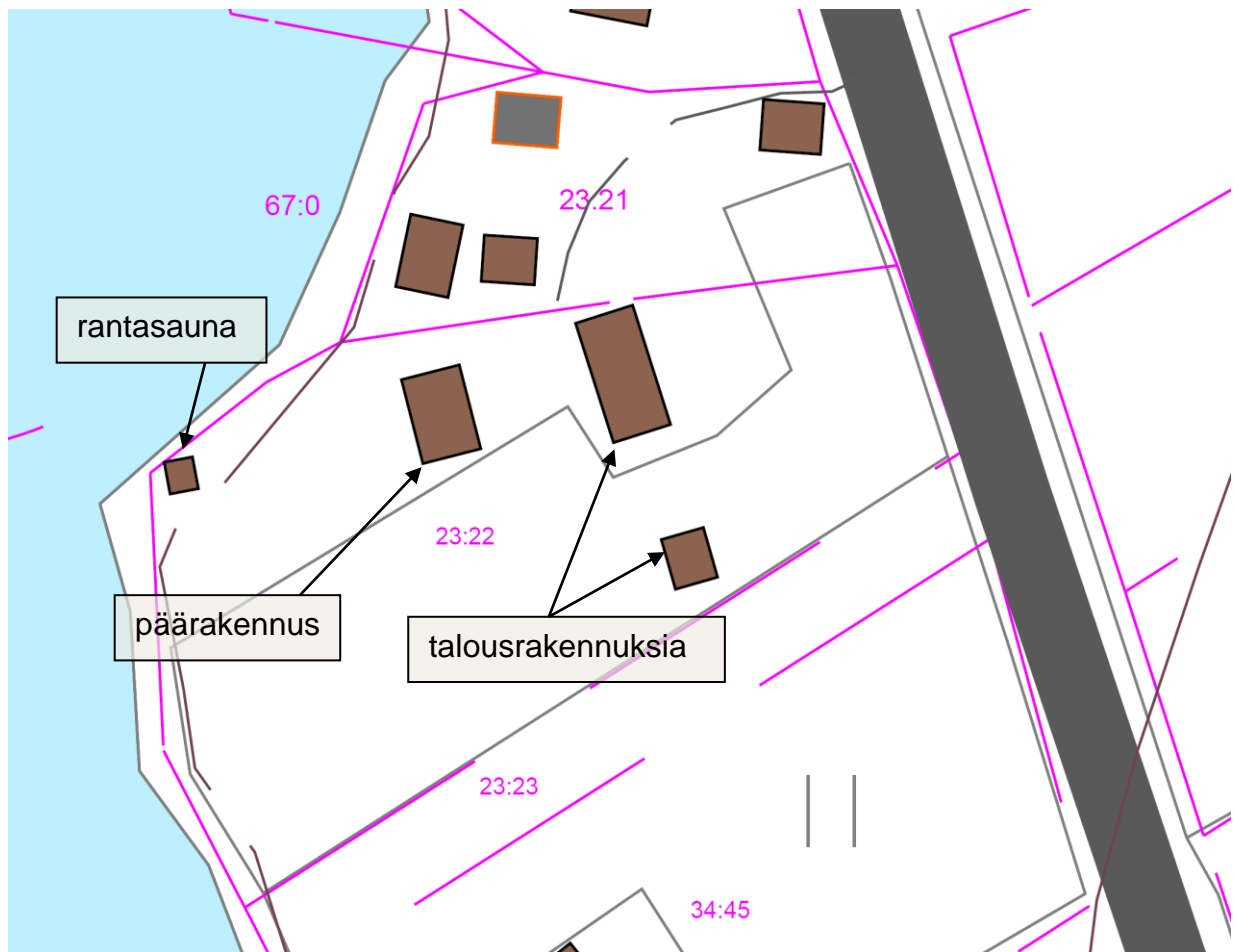
Rakennus (23-22): **Katajaniemi**
 inv. numerointi: 13
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeleuarvoja](#)

Hyväkuntoinen pieni rakennus 1900-luvun alkupuolelta. Pihapiirissä vanhoja talousrakennuksia.

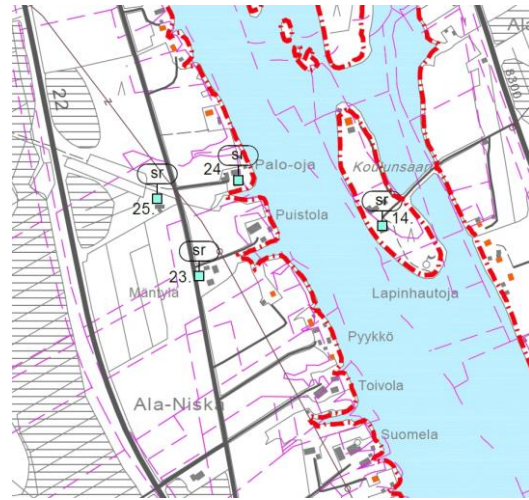
kuvat:

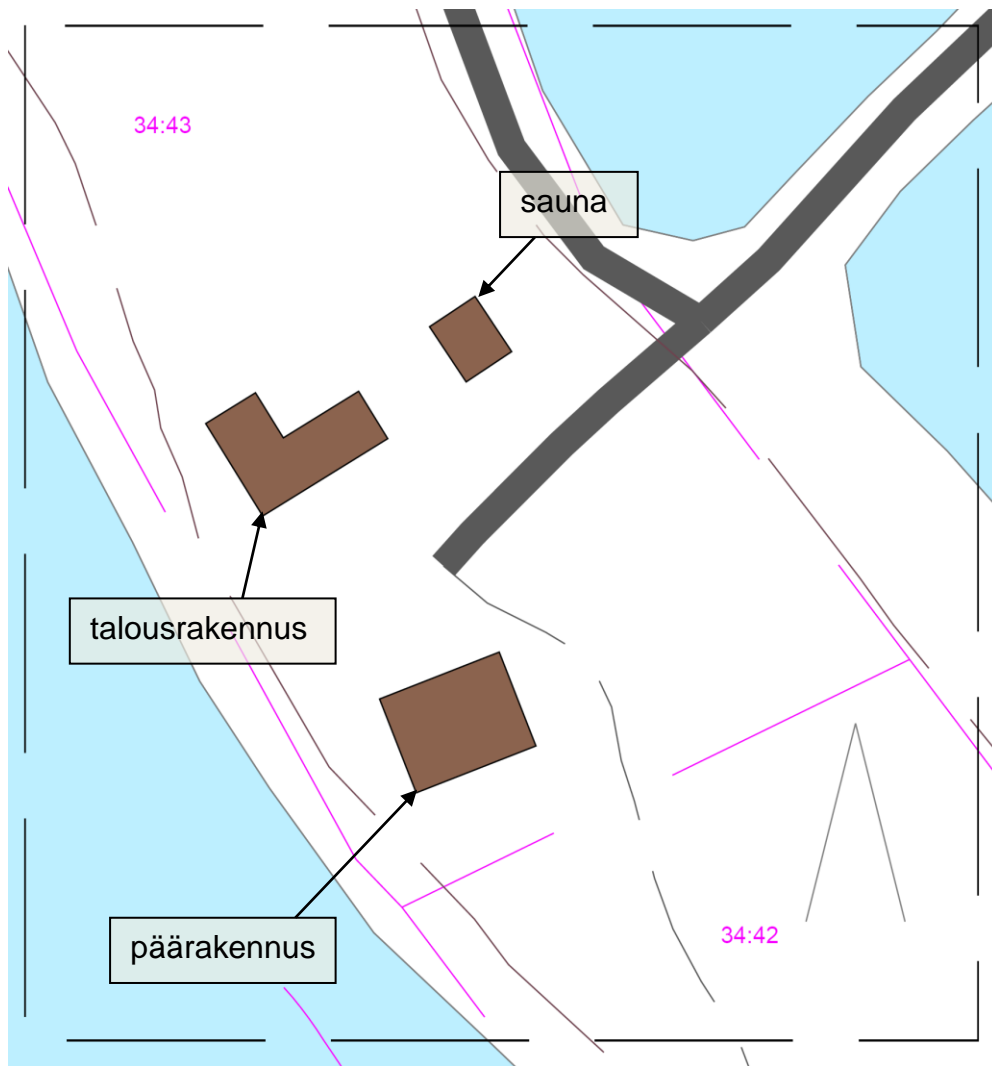
Rakennus (34-43): **Alasuvanto**
 inv. numerointi: 14
 aikaisemmat luettelot: **PPRKY 2015**
 Kuvaus: **maakunnallisesti arvokas**

Hienosti 1920-luvun klassismia edustava entinen koulurakennus. Rakennuskanta on hyvässä kunnossa.

kuvat:

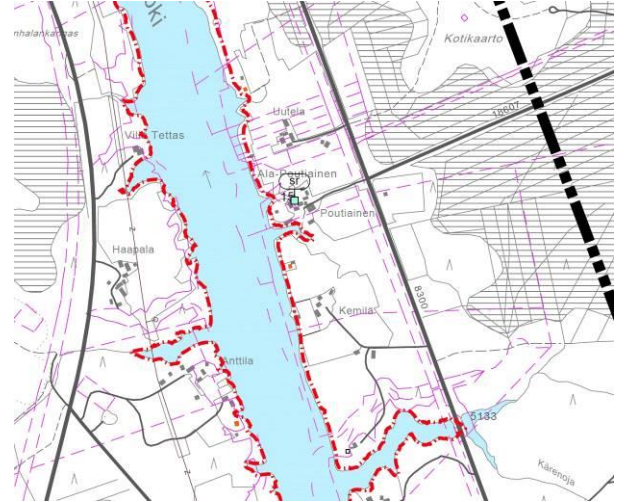
Rakennus (878-56): **Poutiainen**

inv. numerointi: 15

aikaisemmat luettelot: Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (P-P seutukaavaliitto 1993), [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas rakennushistoriallinen perustein](#)

Hyvin säilynyt vanha pihapiiri. Erikoisesti kaksi päärakennusta samassa pihapiirissä. Saanut kulttuuriympäristön hoitopalkinnon (talonpoikaikulttuurisäätiö) Kohde on [Pohjois-Pohjanmaan liiton vuoden 1993 ja 2015 kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten luettelossa.](#)

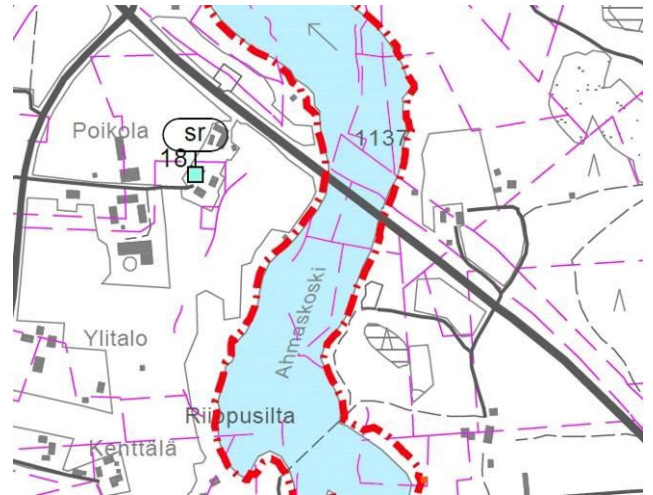

kuvat:

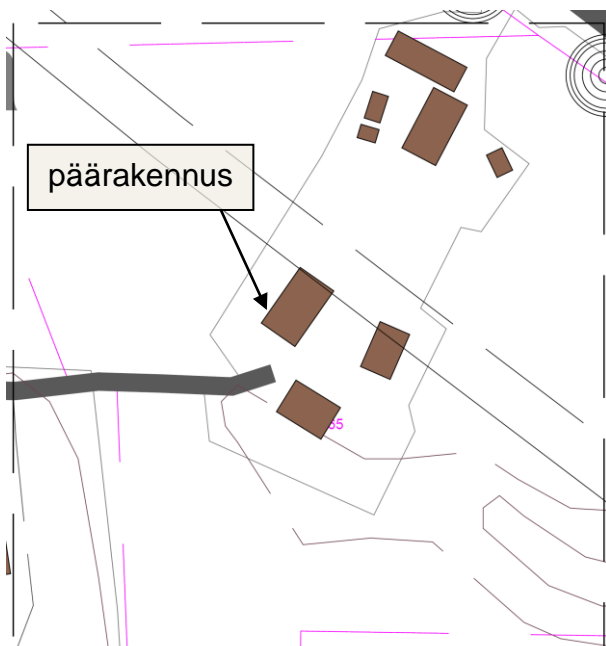

Rakennus (5-65): **Poikola**
 inv. numerointi: 18
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeleuarvoja](#)

Ryhdykäs maatalan päärakennus näyttävällä paikalla Oulujoen ylittävän sillan lähellä.

kuvat:

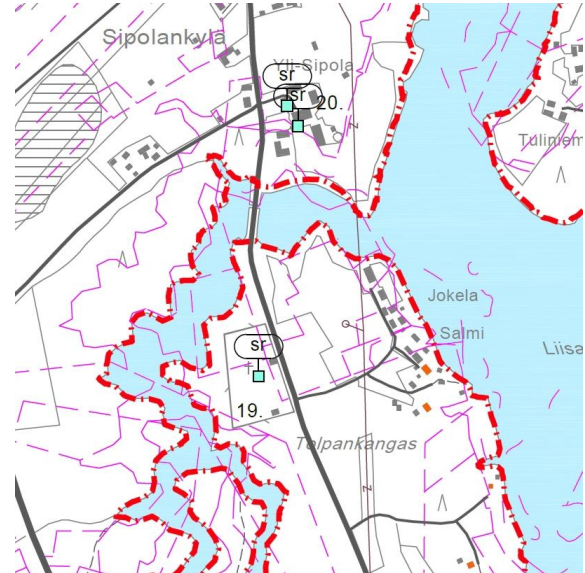
Rakennus (8-1): **Niskankylän Hautausmaa**

inv. numerointi: 19

aikaisemmat luettelot: Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (P-P seutukaavaliitto 1993), [PPRKY 2015](#)

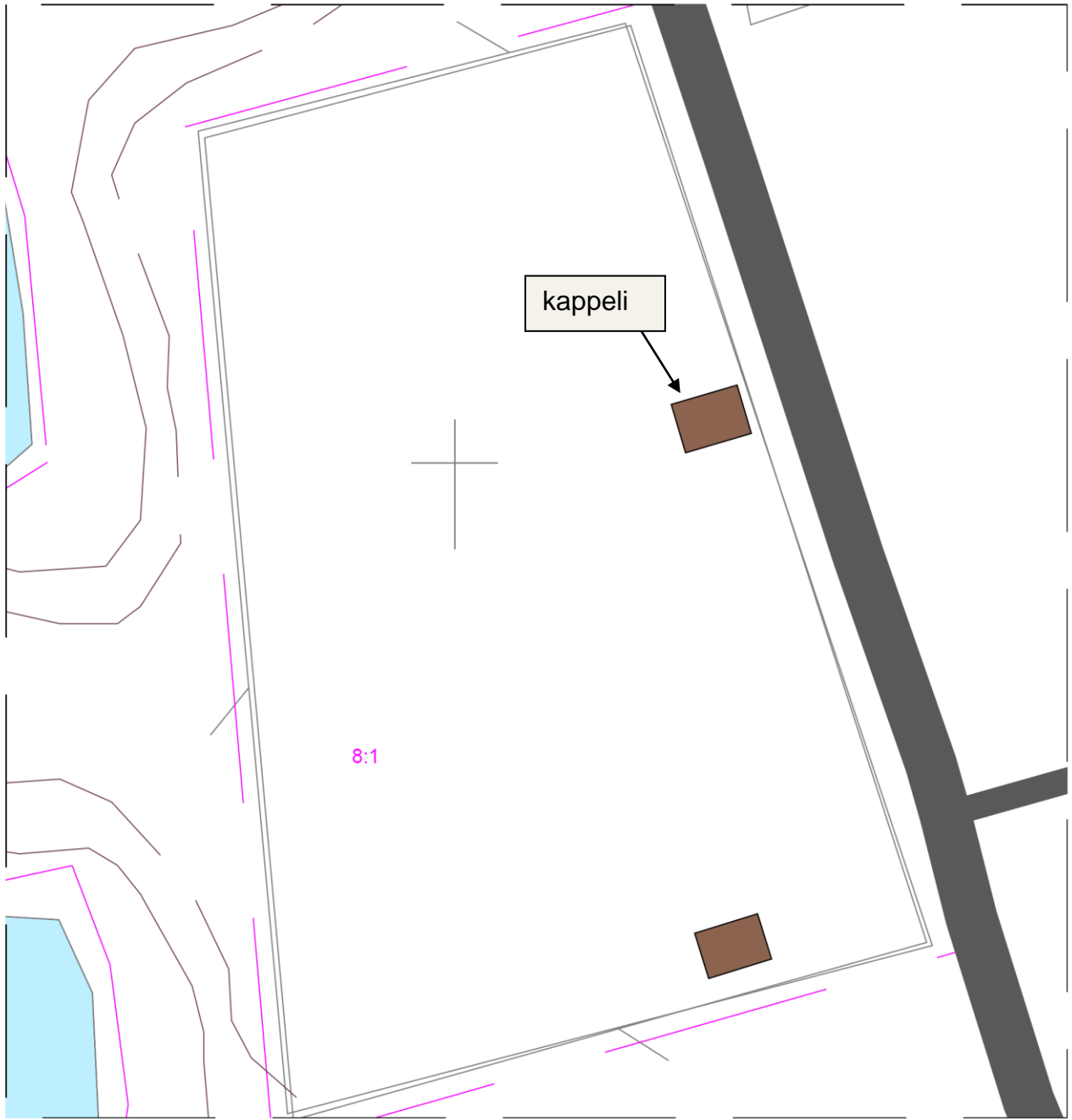
Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas historiallinen perustein](#)

Tolppakankaalla sijaitseva Utajärven srk:n sivukylille v. 1891 perustama hautausmaa, vanha hautausmaa risteineen on säilytetty. Alkuperäinen kappeli on muutettu ruumishuoneeksi. Uusi kappeli on rakennettu v. 1978.

kuvat:

Rakennus (8-95): **Yli-Sipola**

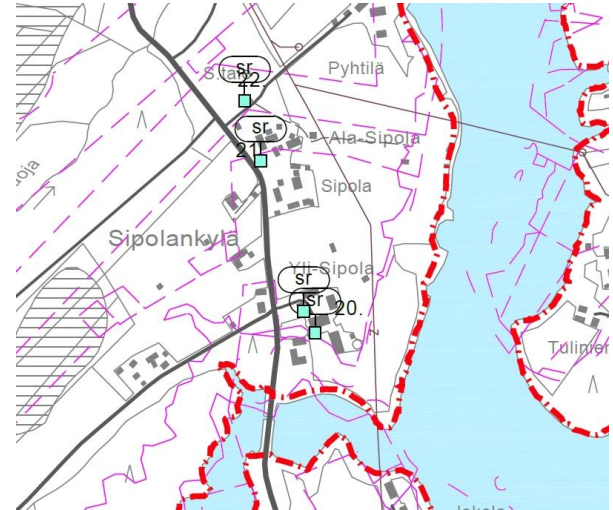
inv. numerointi: 20

aikaisemmat luettelot: Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (P-P seutukaavaliitto 1993), [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas historiallinen ja rakennushistoriallinen perustein](#)

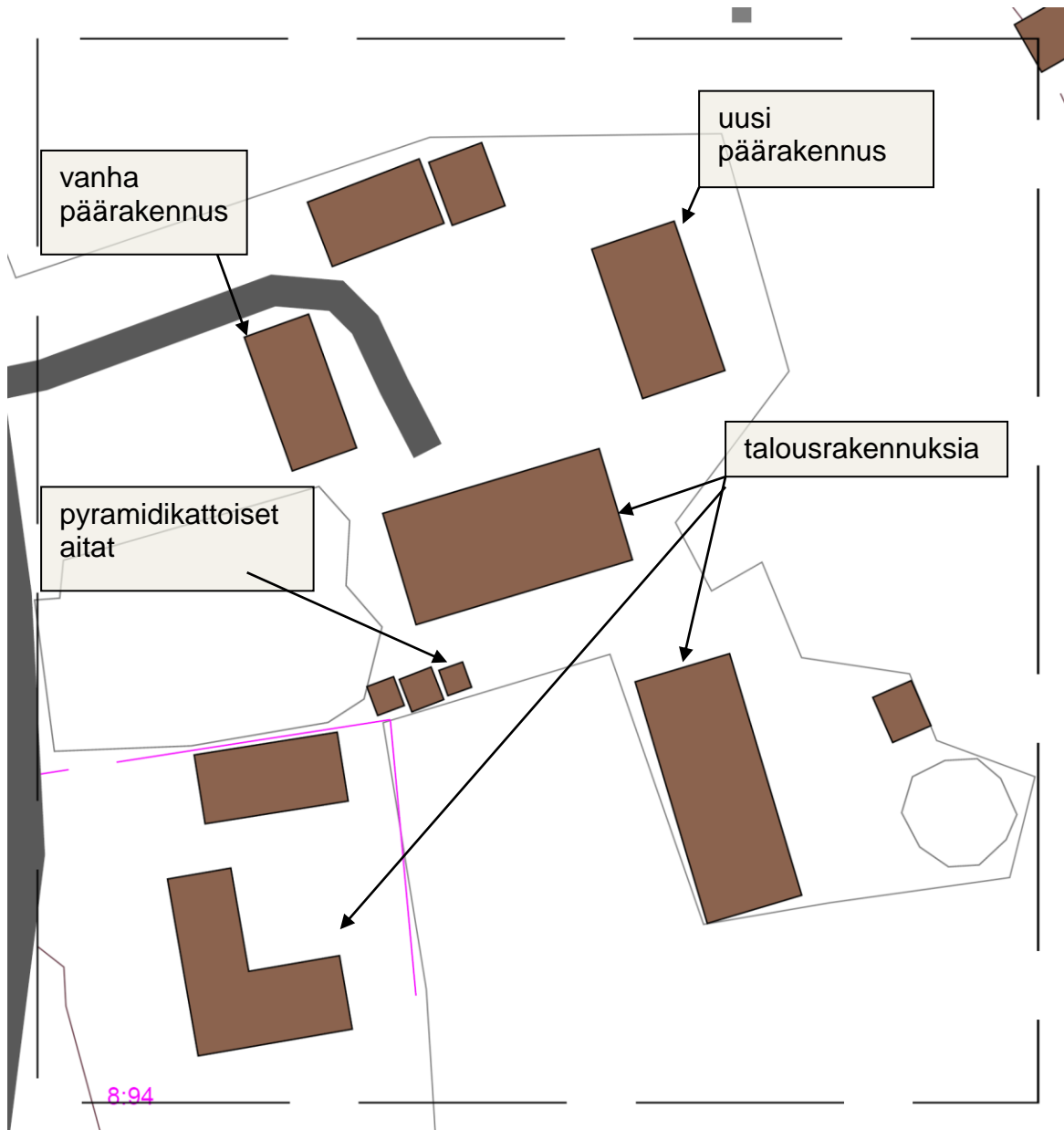
Vanha 1500-luvulta peräisin oleva asuinpaikka (vanha paikka lähempänä jokea) Hyväkuntoinen rakennuskanta. Päärakennukseen tehty lisälämmöneristys ja betoninen sokkeli.

Vanha päärakennus toimii kotimuseona (rv. 1825) on siirretty 1800-luvun lopulla Sipolan tilalta, jolloin jatkettu. Pihapiirissä oleva aita on myös siirretty muualta. Mm. kuusikulmainen aitta on tehty pappilan 'harakkamylystä' (rv. 1883). Pihapiirin muita rakennuksia mm. riihi (rv.1890), puoji, paja sekä uutta rakennuskantaa. Pihalla vanhoja aittoja, joista yksi erikoinen pyramidikattoinen.

kuvat:

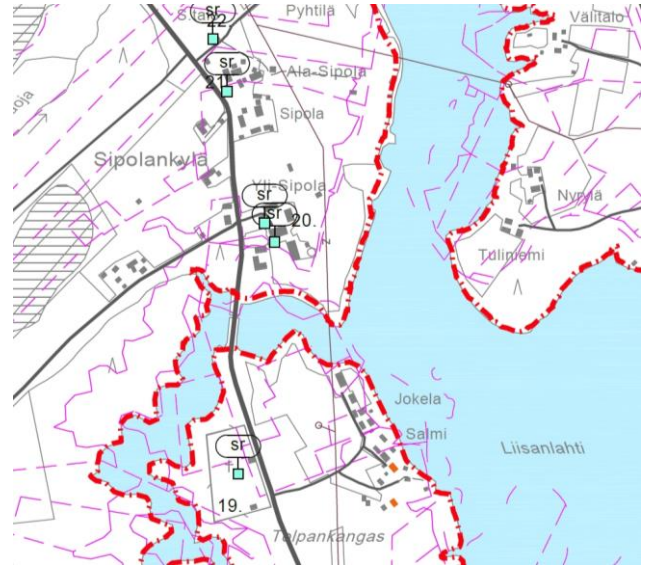
Rakennus (8-105): **Ala-Sipola**

inv. numerointi: 21

aikaisemmat luettelot: [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas historiallinen ja rakennushistoriallinen perustein](#)

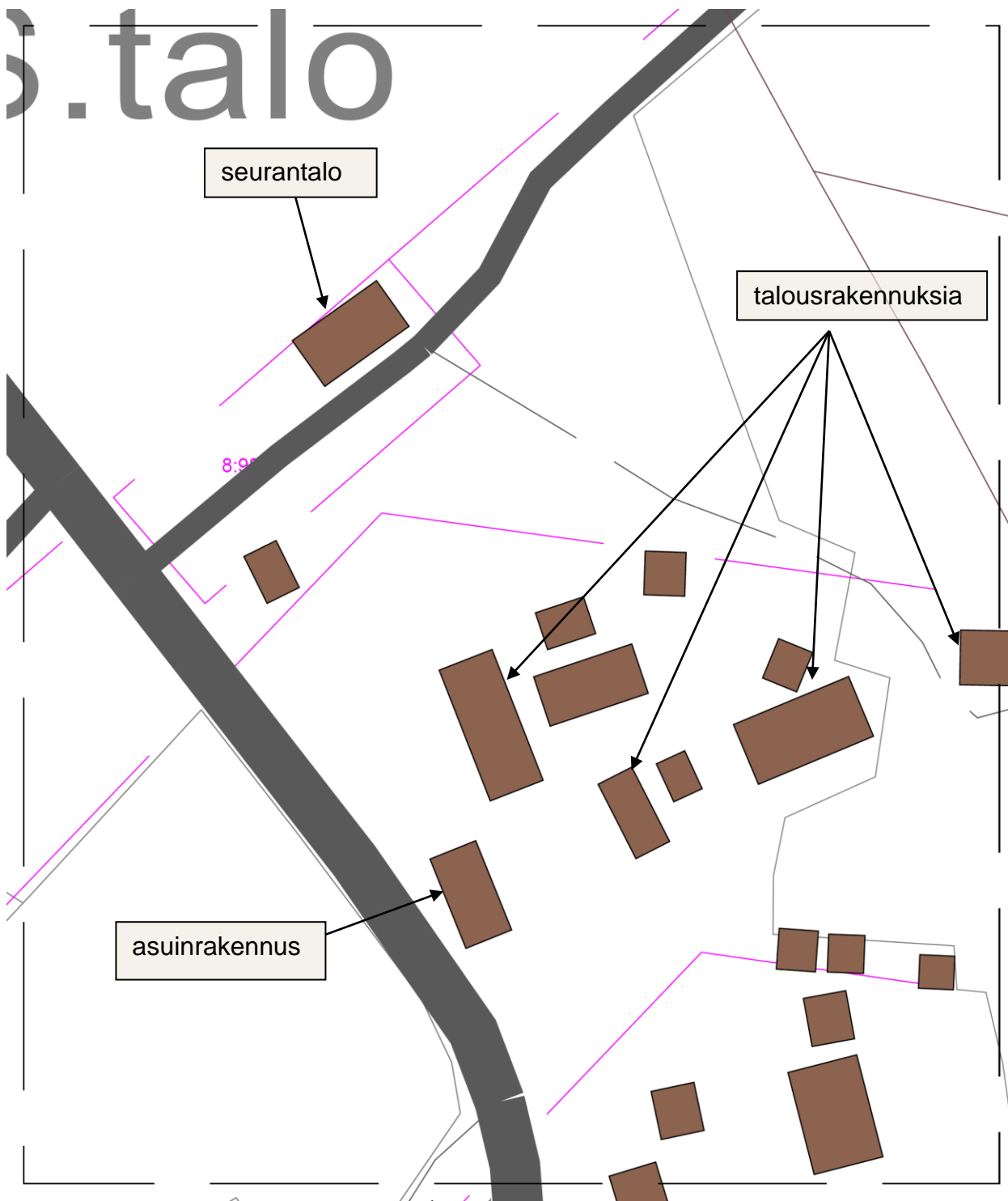
Hyväkuntoiset vanhat rakennukset
pääosin 1800-luvulta.
Päärakennuksen ikkunoita vaihdettu.
Sokkeli osin kivilatomus, osin kivien
väljää muurattu umpeen.

kuvat:

3. talo

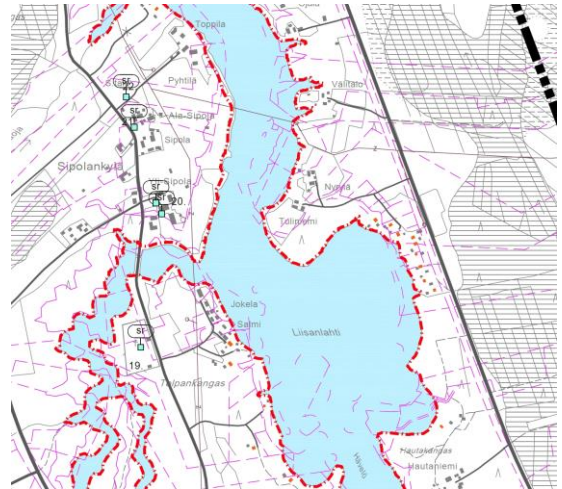
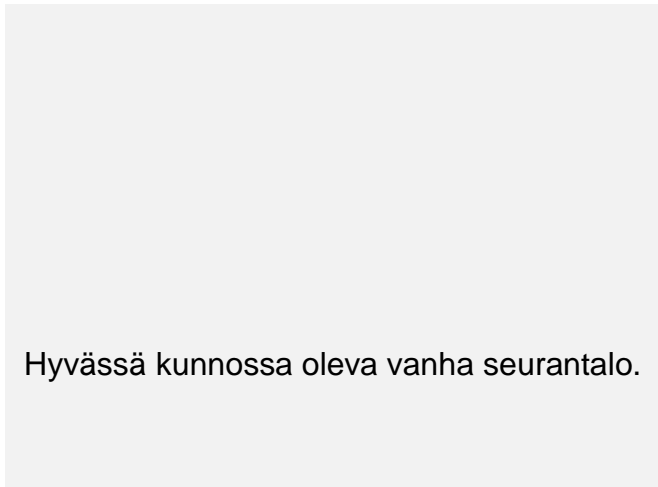
kartta: kohteet 21 ja 22

Rakennus (8-98): **Niskankylän seurantalo**

inv. numerointi: 22

aikaisemmat luettelot: **PPRKY 2015**

Kuvaus: **maakunnallisesti arvokas maisemallisin ja historiallisin perustein**

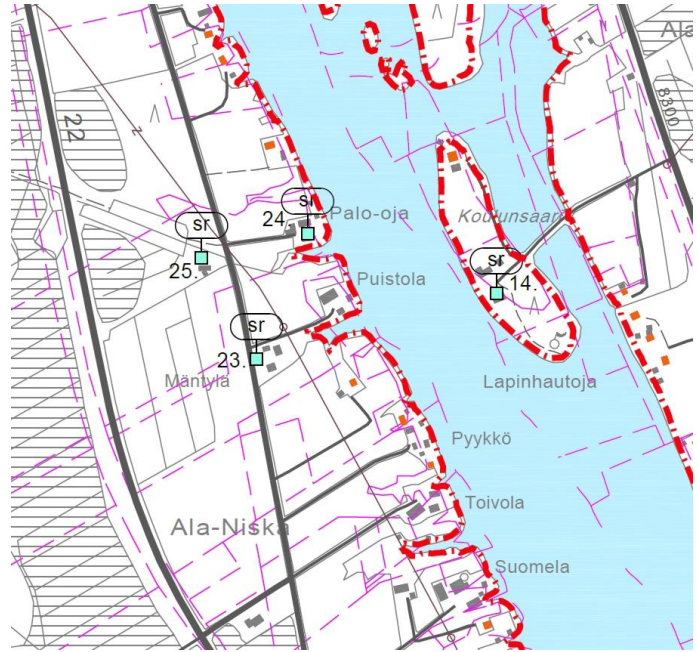

kuvat:

Rakennus (29-20): **Mäntylä**
 inv. numerointi: 23
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeluarvoja](#)

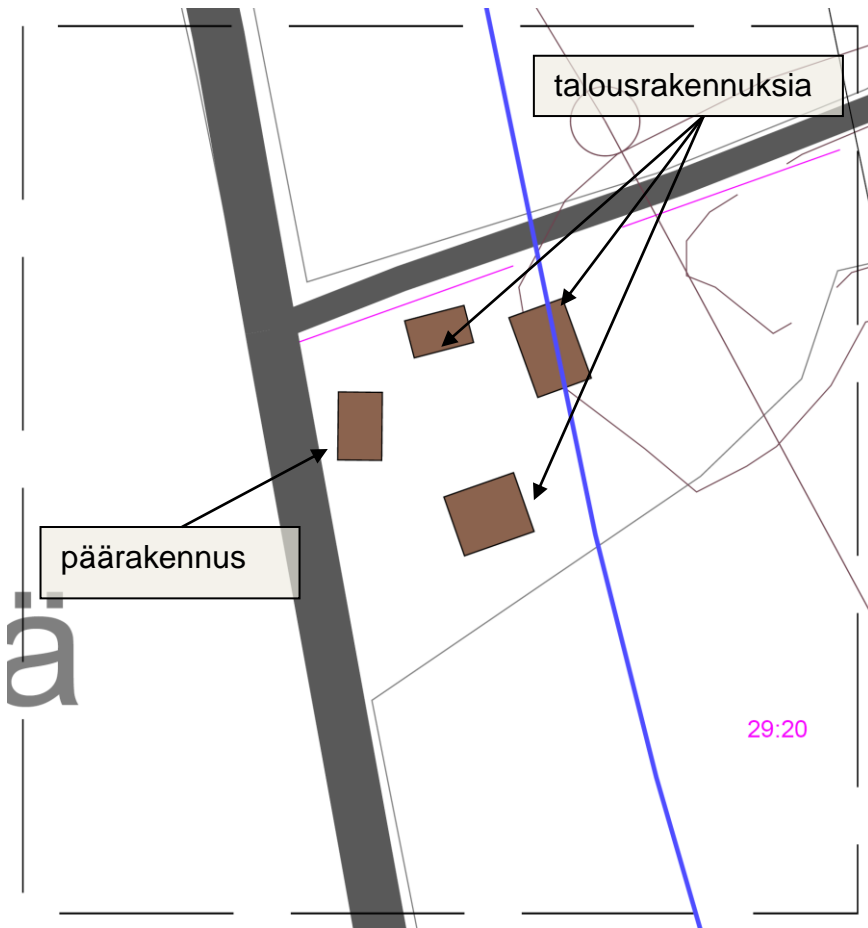
Pihapiiri, jossa vanha asuin- /
 talousrakennus aivan tienvieressä.
 Rakennuksen kunto varsin huono.

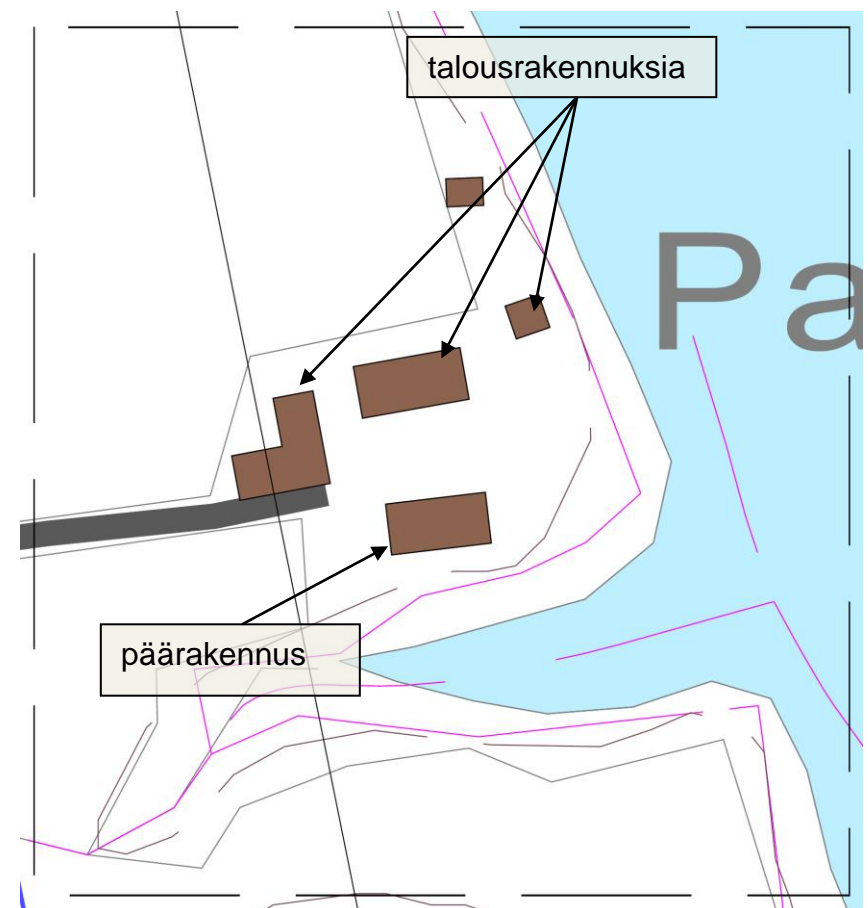
kuvat:

kohde 23

kohde 24

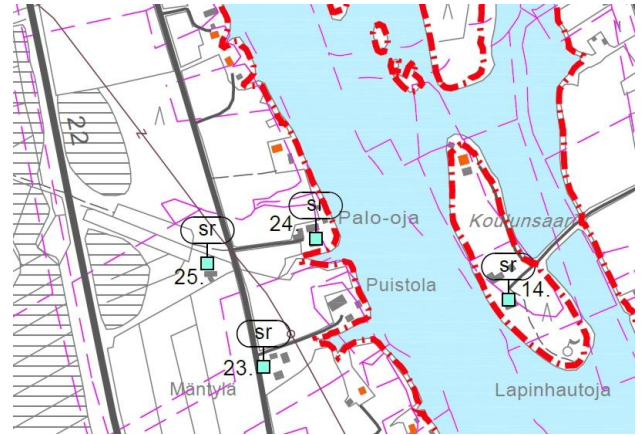
Rakennus (29-20): **Palo-oja**

inv. numerointi: 24

aikaisemmat luettelot: Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (P-P seutukaavaliitto 1993), [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas rakennushistoriallinen perustein](#)

Huonossa kunnossa oleva vanha pihapiiri aivan joen rannassa. Päärakennuksessa osa ikkunoista vaihdettu ja joen puoleisessa päädyssä tehty seinää tukevia korjauksia.

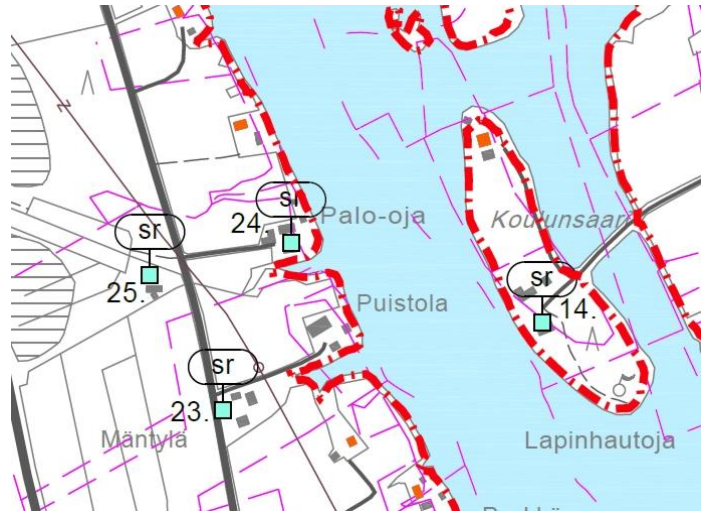

kuvat:

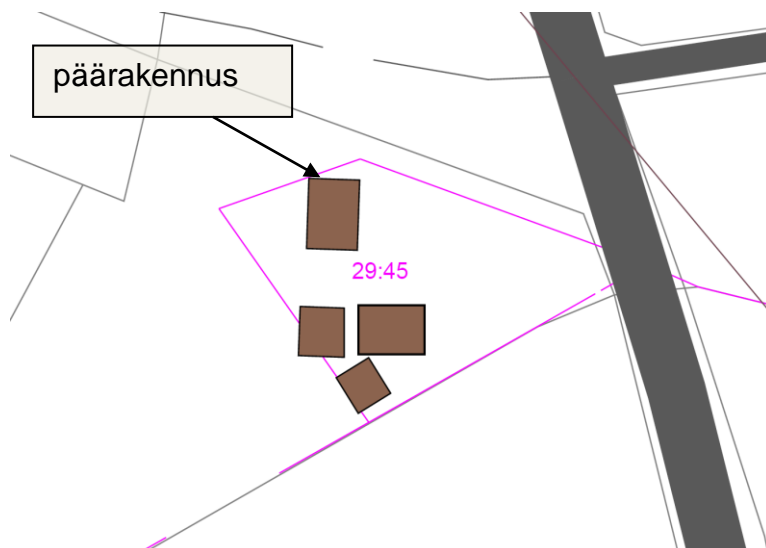

Rakennus: ?
 inv. numerointi: 25
 aikaisemmat luettelot: ei ole
 Kuvaus: [ei suojeluperusteita](#)

Hyvässä kunnossa oleva pieni
 asuinrakennus 1920-luvulta.
 Ikkunat uudemmat. Betonisokkeli.

kuvat:

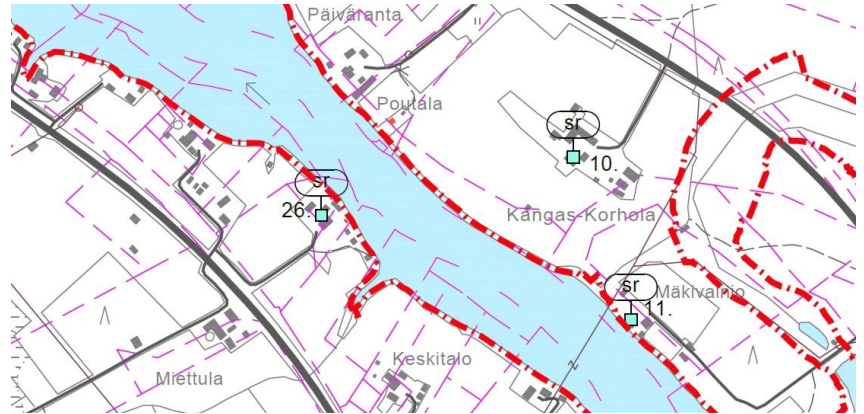
Rakennus (4-60): **Miettula**

inv. numerointi: 26

aikaisemmat luettelot: 1993, PPRKY 2015

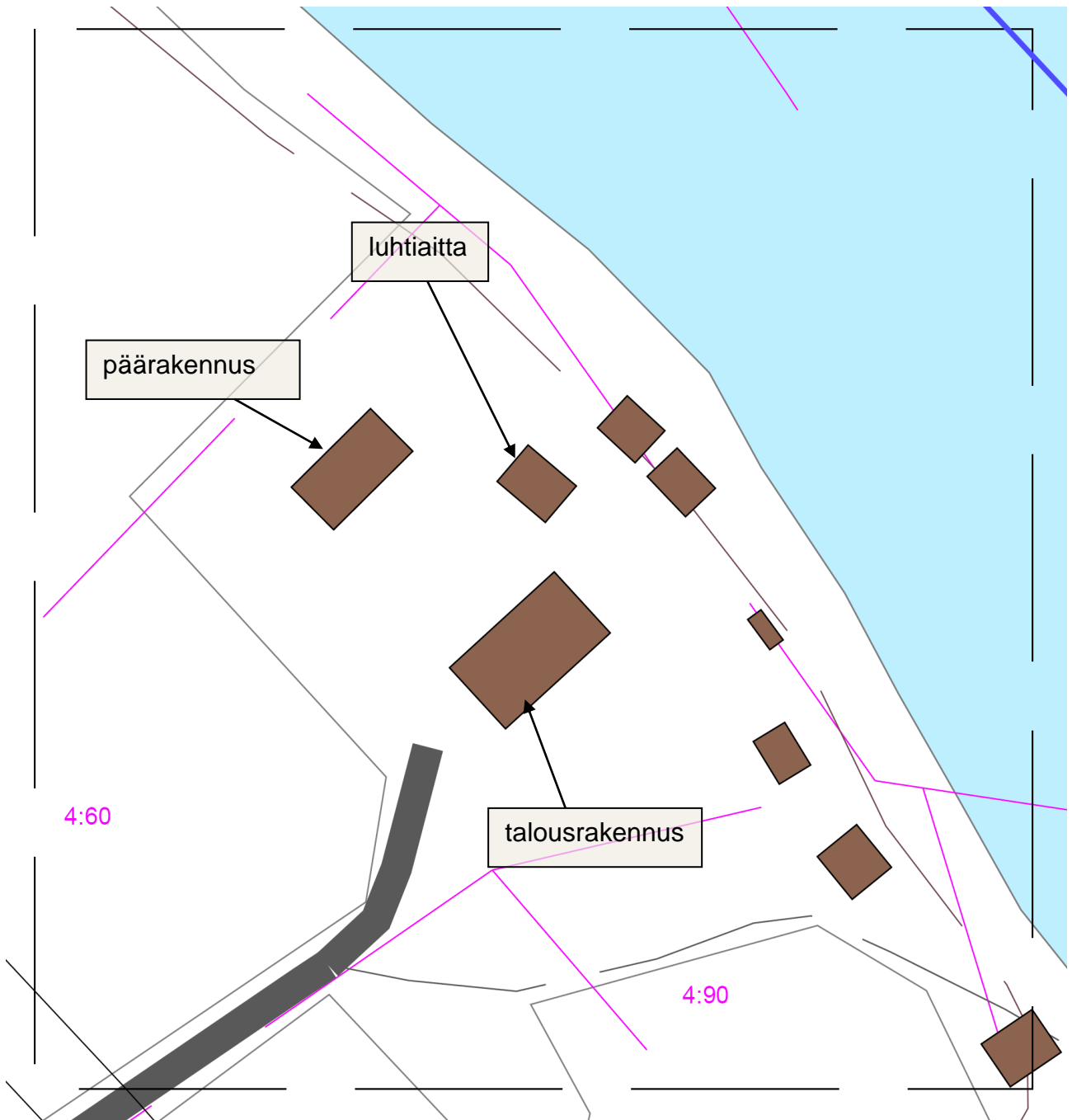
Kuvaus: maakunnallisesti arvokas rakennushistoriallinen, historiallinen ja maisemallinen perustein

Kohtalaisessa kunnossa oleva vanha pihapiiri. Päärakennusta laajennettu. Pihalla vanha luhtiaitta.

kuvat:

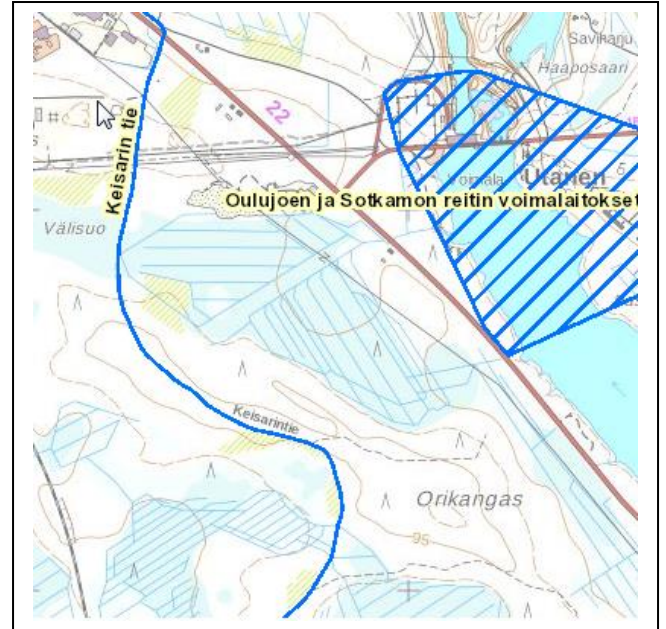

Kohde: **Keisarintie**

kohde numerointi: 27

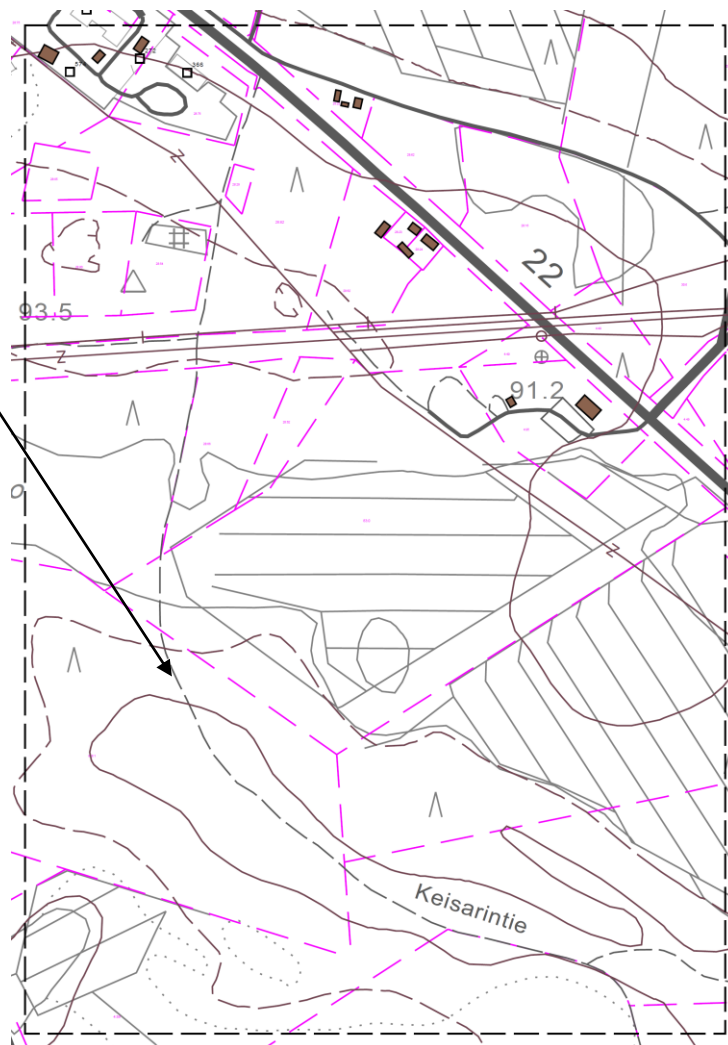
Kuvaus: **valtakunnallisesti arvokas**

Ahmakselta Rokualle ja edelleen Vaalan kunnan puolelle jatkuva maantie, jota ryhdyttiin rakentamaan 1600-luvun alussa Oulun ja Kajaanin linnan väliseksi liikenneväyläksi. Tie on yhdistetty keisari Aleksanteri I suomen matkaan 1819, mutta hän ei sitä käyttänyt matkallaan Kajaanista Ouluun. Kuningas Kustaa II Adolf sen sijaan käytti sitä vuonna 1622. (Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1993)

kuvat:

Keisarintie
Mustikkakankaan
teollisuusalueen
kaakkoispuolella.
Vanha tällä kohdalla
nähtävillä oleva
linjaus lähtee vt 22:lta
etelää kohti

Kohde: Ahmaskosken riippusilta

kohde numerointi: 28

muut luettelot: [PPRKY 2015](#)

Kuvaus: [maakunnallisesti arvokas](#)

Entisen Ahmaskosken ylittävä ja Oulujoki osakeyhtiön rakennuttama riippusilta Silta ei ole tällä hetkellä käytössä.

